

OPEN ACCESS

O času a způsobu modálních sloves v italštině ve srovnání s angličtinou

Eva Klímová (Opava)

ON TENSE AND MOOD OF MODAL AUXILIARIES IN ITALIAN IN COMPARISON WITH ENGLISH

The article deals with Italian and English modal auxiliaries, considered as non-grammatical competitors of grammatical means, i.e. the verbal mood, acting as indicators of different modal meanings. Within the modality of the utterance, defined as “the grammaticalization of a speaker’s (subjective) attitudes and opinions”, modal auxiliaries may not only be associated with epistemic and deontic modal meanings; they may also contribute to the expression of various illocutionary acts. Thus, they are observed on the borderline between different types of modality. The tense and mood of two Italian modal auxiliaries, *potere* and *dovere*, are investigated with the aim to demonstrate how their inflexional forms may correspond to several English modal auxiliaries expressing the same modal meaning. At the same time, the constructions with modal auxiliaries may be considered as analytical deontic and epistemic moods that contribute to the explicit indication of a particular modal meaning.

KEY WORDS

modal auxiliary; type of modality; epistemic; deontic; necessity; possibility; borderline; tense; mood

KLÍČOVÁ SLOVA

modální sloveso; modální typ; epistemická modalita; deontická modalita; nutnost; možnost; gramatický čas; způsob

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2020.1.5>

1. ÚVODEM

Srovnávání modálních sloves v italštině a v angličtině je téma, které svým rozsahem a hloubkou přesahuje hned několik jazykových rovin. Vedle roviny morfologické totiž dochází k přesahu do roviny modální výstavby výpovědi a odtud do roviny pragmatické. V tomto příspěvku se soustředíme na kategorii času a způsobu u vybraných italských modálních sloves. Srovnání italštiny a angličtiny z tohoto hlediska se jeví jako zajímavé proto, že tak lze ukázat, jak ve dvou typologicky odlišných jazycích může vztah času a způsobu působit v celém systému modálních sloves a výpovědní modalitě vůbec. Vzhledem k tomu, že modální slovesa jsou považována za negramatický „konkurent“ slovesného modu při vyjadřování modálních významů modalit deontické a epistemické a zároveň při vyjadřování různých ilokučních aktů, je nezbytné téma zasadit do poněkud širšího rámce. Není tu přitom naším cílem prezentovat celý modální systém obou jazyků, přesto je nutné alespoň stručně uvést, v čem

spočívá hlavní rozdíl mezi nimi. V modálním systému italštiny se na rozdíl od angličtiny zásadním způsobem uplatňuje slovesný modus. Je základním konstituentem modálních schémat jednotlivých větných typů, a tudíž hlavním gramatickým prostředkem k vyjadřování postoje mluvčího. Vedle indikativu, kondicionálu a imperativu jako v češtině se zde ve výpovědní modalitě uplatňuje výraznou měrou konjunktiv, a to především v modalitě závislé věty.¹ Jako modelový příklad pro uvedený rozdíl lze srovnat větu italskou *Si capisce che siano arrabbiati* s konjunktivním *siano* „jsou“ v závislé větě a větu anglickou *It's understandable that they should be cross* s modálním *should*. Jednoduše řečeno italština relativní platnost propozice vedlejší věty vyjadřuje konjunktivem, zatímco angličtina modálním slovesem. (Palmer, 2001, s. 123). (Česky *Je pochopitelné, že jsou rozzlobení.*) I v angličtině sice počítáme se čtyřmi slovesnými mody, ale flexe anglického slovesa je ve srovnání s italštinou mnohem chudší. Uvažme jen fakt, že tvary indikativu přítentu jsou s výjimkou 3. sg. totožné nejen se základovou formou, ale také s imperativem a konjunktivem přítentu, a tvary préterita jsou totožné s minulým konjunktivem. Za takové situace na slovesný modus v angličtině spoléhat nelze a modální systém angličtiny je zřejmě proto založen převážně na užívání modálních sloves.

Pro vytvoření onoho širšího rámce bude stručně komentován vztah kategorie času a jednotlivých slovesných modů v italštině. Následně se chceme pokusit ukázat, jak snadno může být překročitelná hranice mezi dvěma modálními typy, tj. mezi modalitou epistemickou a modalitou deontickou. Stručně budou uvedena italská a anglická modální slovesa a na italských a anglických příkladech bude porovnán způsob jejich zapojení do modálního systému obou jazyků. Jestliže je u příkladu uvedena jako první verze italská, příklad pochází z italského originálu s anglickým překladem. Naopak je-li jako první uvedena verze anglická, příklad pochází z originálu anglického s italským překladem. České verze příkladů jsou naše. Seznam použitých pramenů se zkratkami je uveden za bibliografií.

1. VZTAH SLOVESNÉ KATEGORIE ČASU A ZPŮSOBU

Mezi kategorií času a způsobu lze sledovat úzké sepětí, neboť modus při vytváření modální báze výpovědi s kategorií času kooperuje (srov. Klímová, 2005). Pro vymezení vztahu mezi oběma kategoriemi je přitom možno konstatovat, že modus je kategorií času nadřazený. Zařazení děje vzhledem k okamžiku promluvy včetně vyjadřování periferních časových významů totiž je součástí propozičního obsahu, zatímco modus jako gramatikalizace postoje mluvčího nikoliv (srov. Kiefer, 1987, s. 76–77.) Na sepětí kategorie modu a času lze usoudit ze způsobu, jakým se modus realizuje při vyjadřování svých primárních i sekundárních modálních významů a odtud při indikaci ilokučních funkcí. Velmi těsný vztah mezi modem a časem konstatujeme v italštině u indikativu. Kategorie času se totiž u něho realizuje skutečně jako prostředek vyja-

1 Mimo rámec vymezeného tématu nutno připomenout klasifikaci modálních výrazů v hlavní italské větě, které vyžadují užití konjunktivu ve větě podmětne nebo předmětne. (Srov. Klímová 2008.)

dřování časových vztahů a jeho význam modální je *faktiv*. Indikativ futura je možno nicméně spojovat i s významy modálními, neboť futurem je označen děj, který teprve má nastat. Může vyjadřovat děj zamýšlený, očekávaný nebo předpokládaný, ale také děj žádoucí. Budeme ho zde označovat jako *non-faktiv*:

- (1) A. *Verrò alle sei.* — B. No, *tornerai subito.*
A. *I'll come at six.* — B. No, *you'll be back at once.*

Mluvčí A užitím futura *verrò / I'll come* vyjadřuje svůj předpoklad o hodině návratu a děj je tak označen nikoliv jako faktický, ale možný (srov. česky *Přijdu v šest*). Mluvčí B však užitím futura *tornerai/you'll be back* vyjadřuje *příkaz* (srov. česky *Ne, vrátíš se hned*). Lze tak sledovat transpozici futura s významem časovým doprovázeným významem epistemické možnosti do funkce imperativu. Můžeme tedy konstatovat, že ve spojení s uvedenými modálními významy dochází k posunu od jednoho modálního typu k druhému: od modality epistemické výpovědi mluvčího A, kde futurum vyjadřuje určitou míru jistoty, k modalitě deontické výpovědi mluvčího B, kde se futurem označuje děj jako nutný.

Podobně je tomu v italštině s temporálností u indikativu imperfekta. Jak ukazuje následující příklad, imperfektum může vyjadřovat děj, k jehož realizaci nemuselo dojít:

- (2) *Bastava fare un piccolo sforzo; oramai è troppo tardi.* (Bertinetto 1991, s. 83).
A small effort would have been enough. It is too late now.

Italským imperfektem *bastava* „stačilo“ je děj označený za nerealizovaný, a lze proto takové imperfektum považovat za epistemický *kontra-faktiv*. Je tu ostatně nahraditelný minulým kondicionálem (*sarebbe bastato* „bylo by stačilo“) a odpovídá minulému kondicionálu anglickému *would have been enough* (srov. česky: *(Bylo by) stačilo málo. Teď už je příliš pozdě*).

Ještě méně těsný vztah mezi modem a časem než u indikativu futura a imperfekta konstatujeme u kondicionálu a konjunktivu, neboť u nich převažuje význam modální. Jinak řečeno, u kondicionálu i konjunktivu je gramatický čas spoluindikátorem konkrétního modálního významu. V optativní výpovědi

- (3) (Se) *tu sapessi.* [IND s. 7]
If you only knew. [TIM s. 6]

konjunktiv imperfekta *sapessi* odpovídá anglickému analytickému optativu *if you only knew* a vyjadřuje realizovatelné přání. Proto ho spojujeme nikoliv s časovým významem předčasnosti, ale s modálním významem epistemické možnosti. Můžeme ho tedy v této funkci hodnotit jako epistemický *non-faktiv* (srov. česky: *Kéž bys věděl*).²

Imperativ, poslední ze slovesných modů, s gramatickou kategorií času spojovat nelze, protože ve výzvolných výpovědích vždy označuje děj, který teprve má být rea-

2 Pro příklad srov. Klímová 2009, s. 96.

lizován, a je tak implicitně spojován s budoucností. Jediným gramatikalizovaným rysem temporálnosti, kterou lze podle Lyonse u imperativu vysledovat, jsou „... distinctions of more immediate and more remote futurity“ (Lyons, 1977, s. 818). Znamenalo by to ovšem, že by pak podobně jako futurum byl imperativ označitelný za non-faktiv a od modality deontické, jejíž modální významy nutnosti a možnosti imperativu primárně vyjadřuje, by se lehce posunul ve směru k modalitě epistemické. Vzhledem k tomu, že jednotlivé slovesné mody je možno spojovat s významy modality deontické i epistemické, je záhodno alespoň krátce se zastavit u otázky hranice mezi uvedenými typy modality.

2. MODUS A TEMPUS NA HRANICI MEZI TYPY MODALITY³

Začneme u toho, že vyjadřování ilokuční funkce (IF) lze vzhledem k její situační zakotvenosti označovat za modální centrum výpovědi. Výpovědi, kterou mluvčí vyjadřuje svůj komunikační záměr, vyjadřuje současně svůj postoj k propozici, a proto můžeme vyjadřování IF označit za typ modality. Na periférii tohoto modálního centra sledujeme další dva modální typy: modalitu epistemickou a modalitu deontickou. Mezi centrem výpovědní modality a její periferií je přítom zcela plynulý přechod.⁴ Vztah mezi jednotlivými typy modality je totiž určován prvky, které jsou jim společné: úloha mluvčího jako původce modality a s tím spojená subjektivita. Pro přechod od IF k epistemické modalitě sledujeme následující příklad:

- (4) *Mi fai / faresti un piacere?*
Will / Would you do me a favour?

Z hlediska ilokuční funkce je tato výpověď ve formě otázky *žádostí* nebo *prosbou* o laskavost. Mohla by být právě tak dobře realizována formou výpovědi výzvové jako *Fammi un piacere / Do me a favour* (srov. česky *Udělaš mi laskavost? / Udělal bys mi laskavost?* pro otázkovou výpověď a *Udělej mi laskavost.* pro výpověď výzvovou). Užitím indikativní formy *fai* mluvčí může vyjádřit, že vykonání laskavosti ze strany adresáta považuje za reálné, a indikativ označíme za epistemický *faktiv*, kdežto užitím kondicionálu *faresti* mluvčí vyjadřuje, že laskavost ze strany adresáta považuje pouze za možnou, a kondicionál označíme za epistemický *non-faktiv*. Jinak také řečeno, tím, že realizace žádosti není předkládána jako fakt, ale jako možnost, je žádost formulována zdrženlivěji, a tedy zdvořileji. Angličtina v tomto případě užívá modální sloveso *will / would*. A tak se už tady nabízí možnost sledovat jeden ze zásadních rozdílů v celém modálním systému obou jazyků: je forma *you will do* indikativem futura s pomocným slovesem *will*, nebo je to spojení modálního slovesa *will* s infinitivem? A je forma *you would do* přítomným kondicionálem s pomocným slovesem *would*, nebo je to spojení modálního slovesa *would* s infinitivem?

³ Pro naše vymezení typů modality srov. Klímová, 2009, s. 18–50.

⁴ K přechodu mezi typy modality srov. Klímová, 2009, s. 21–24, nebo Klímová, 2006.

Dříve než uvedeme modální slovesa v obou jazycích, je nutno dotvořit obecný teoretický rámec tématu a uvést základní modální významy modalit epistemické a modalit deontické. Pro svoje poznámky se tu kromě řady dalších zdrojů opíráme především o práce M. Grepla a F. R. Palmera. Mezi oběma lze sice pozorovat rozdíly v dělení modalit, ale jejich přístup a pojetí jsou slučitelné. Jejich chápání modalit i vymezení modálních typů a významů je přitom použitelné pro jeden jazyk, jak je tomu u Grepla, ale i pro srovnávání vícero jazyků, a to i těch typologicky odlišných, jak to sledujeme u Palmera. Grepl v podstatě modalitu dělí na objektivní a subjektivní, přičemž modalitou objektivní se míní „způsob platnosti propozičního obsahu“ a modalita deontická. Za modalitu subjektivní se označuje vyjádření IF, tvořící modální základ výpovědi, a modalita epistemická (Grepl, 1976, s. 35), přičemž mezi jednotlivými typy modalit, jak bylo řečeno výše, lze sledovat plynulý přechod.⁵ Palmer modalitu definuje jako „grammaticalization of speaker’s (subjective) attitudes and opinions“ (Palmer, 1986, s. 16) a dělí ji v zásadě na modalitu deontickou a epistemickou (Palmer 1986, s. 18). U obou pak byly vymezeny tytéž modální kategorie a subjektivita jako základní rys (podobně je tomu u Frajzyngiera, 1995, s. 476) (srov. také Klímová, 2009, s. 20). Novější dělení modalit je u Palmera jiné (srov. níže Palmer, 2001), ale protože jeho původní vymezení modálních typů i modálních významů je bližší pojetí Greplovu a pro naše účely se jeví jako vhodnější, budeme s ním pracovat i nadále.

3.1 MODÁLNÍ VÝZNAMY EPISTEMICKÉ MODALITY

Modální významy (kategorie), které uvádí pro epistemickou modalitu (EM) Grepl, jsou míra jistoty o platnosti propozičního obsahu výpovědi, cizí mínění a naděje / obava. U vyjadřování míry jistoty Grepl vymezuje dílčí postojové hodnoty (stupně), a to na škále vysoký, střední a nízký stupeň přesvědčení mluvčího o platnosti či neplatnosti propozice.⁶ Modální významy (kategorie), které pro EM uvádí Palmer, jsou *necessity* / *nutnost* a *possibility* / *možnost* a při vyjadřování stupňů míry jistoty Palmer rozlišuje „weak and strong epistemic judgement“, v angličtině spojené s užitím modálních sloves *may* a *must*.⁷ Ty odpovídají Greplovu modálně epistemickému významu *míra jistoty mluvčího*. Srovnajme jen věty *You may be right* / *Možná máš pravdu* / *Avrai ragione* (s epistemickým futurem *avrai* „budeš mít“) a *You must be right* / *Určitě máš pravdu* / *Sicuramente hai ragione* (s modální částicí *sicuramente* „určitě, jistě“ jako v češtině).

Z uvedených významů epistemické modalit nás následně budou zajímat především Greplovu míra jistoty a Palmerova epistemická *necessity* / *nutnost* a *possibility* / *možnost*.

5 Greplově typologii modalit a také z hlediska definice je velmi blízko Kiefer. Vedle modalit chápané jako ilokuční funkce (terminologicky uváděné jako „sentence types“) rozlišuje modalitu epistemickou a modalitu deontickou. Srov. Kiefer, 1987, s. 67–94.

6 Pro modální kategorie EM, se kterými se zde pracuje, srov. také Klímová, 2009, s. 31–34.

7 U Palmera je nověji epistemická modalita (Epistemic modality) součástí „Propositional modality“, spolu s „Evidential modality“ (Palmer, 2001, s. 7 a 8).

3.2 MODÁLNÍ VÝZNAMY MODALITY DEONTICKÉ

Zatímco modalita epistemická je u Grepla označována za čistě subjektivní, modalita deontická (DM) je pojmána buď jako objektivní, nebo jako subjektivní, a to v závislosti na původci modalita: není-li původce modalita totožný s mluvčím, jde o modalitu objektivní a označení děje jako možného nebo nutného je pak součástí propozičního obsahu; naopak je-li původce modalita s mluvčím totožný, jde o modalitu subjektivní a modalita součástí propozice není (srov. Klímová, 2009, s. 39.)

V objektivně modalizované výpovědi

- (5) ..., è peccato però che *debba* essere così. [GATT s. 114]
 ...; a pity *he has to be like that, though*. [LEOP s. 81]

jsou italské *debba* „musí“ a anglické *has to* užity deskriptivně a vyjadřují *nutnost*. Pro přesnost nutno dodat, že užití italského konjunktivního tvaru *debba* je zde podmíněno modalizujícím výrazem *è peccato che* „škoda že“ v hlavní větě (srov. česky ..., *je ale škoda, že takový musí být*).⁸ V subjektivně modalizované výpovědi

- (6) ..., ma per questo vantaggio *dovrete* pagare. [GATT s. 117]
 ..., but for that privilege *you must pay*. [LEOP s. 81]

jsou futurální italské *dovrete* „budete muset“ a anglické *you must* užita preskriptivně a jsou zde prostředkem k vyjádření IF příkaz (srov. česky ..., *ale za tu výhodu budete muset zaplatit*).⁹

Jako základní modální významy DM se zde ve shodě s původním Palmerovým vymezením modálních významů uvádějí *necessity / nutnost* a *possibility / možnost*,¹⁰ s možností vymežit subkategorie, jak je v rámci deontické nutnosti vymezuje také Grepl. Pro deontickou nutnost uvádí *nezbytnost, očekávanost, záhodnost, žádoucnost atd.*, a pro deontickou možnost pak *dovolení* nebo *schopnost*. Vedle deontické nutnosti a možnosti se u Grepla navíc uvádí kategorie *záměr*. (Srov. Grepl — Karlík, 1998, s. 153–169.)

4. TEMPUS A MODUS MODÁLNÍCH SLOVES V ITALŠTINĚ VE SROVNÁNÍ S ANGLIČTINOU

Systém modálních sloves v italštině s modálními slovesy *dovere* „muset“, *potere* „moci“ a *volere* „chtít“ je na první pohled ve srovnání s angličtinou jednodušší, pone-

⁸ K užití konjunktivu ve vedlejší větě srov. např. v Renzi — Salvi, 1991, s. 415–481 nebo Klímová, 2008, s. 146.

⁹ Srov. Stati (1982, s. 69), kde je struktura s modálním *dovere* v rámci direktivních výpovědí uváděna jako „dichiarativo deontico“.

¹⁰ U Palmera je nověji deontická modalita (Deontic modality) součástí „Event modality“, spolu s „Dynamic modality“ (Palmer, 2001, s. 7 a 9).

OPEN ACCESS

cháme-li stranou modální slovesa, u kterých je možno pozorovat přesah z kategorie sloves plnovýznamových do kategorie sloves modálních (např. italské *sapere* „vědět“, které ve spojení s infinitivem jiného slovesa odpovídá anglickému *can*, jako ve větě *So suonare il pianoforte / I can play the piano / Umím hrát na klavír*). Systém modálních sloves v angličtině zahrnuje v zásadě modální slovesa *can / could, may, might, must, have to, shall, should, will, would*. Pro výklad k jejich temporální a modální platnosti odkazujeme na Dušková, 1988, s. 186–203. Oba systémy modálních sloves se neodlišují jen co do počtu, ale především ve způsobu, jakým v nich operují kategorie času a způsobu, jak se pokusíme následně ukázat na příkladech s některými vybranými modálními slovesy.

4.1 EPISTEMICKÁ MOŽNOST A NUTNOST

Epistemická možnost se v italštině vyjadřuje modálním slovesem *potere* „moci“, zatímco v angličtině modálními slovesy *can* a *may*. Epistemická nutnost se v italštině vyjadřuje modálním slovesem *dovere* „muset“, zatímco v angličtině modálním slovesem *must*. Užitím italského *potere* a anglického *can* a *may* mluvčí vyjadřuje nedostatek svého přesvědčení o platnosti propozičního obsahu výpovědi. Italským *dovere* a anglickým *must* mluvčí vyjadřuje, že tím, co říká, si je jist a prezentuje to jako znalost.¹¹ Anglická *may* a *must* jsou pevně zakotveny v anglickém systému epistemické modalit a tím, že nemají tvar pro minulý čas, poklesají na funkci modálních částic, jako jsou např. české *možná, snad, určitě*. Modální sloveso *might* je kondicionálem od *may* a jeho minulým tvarem je jen formálně: Je prostředkem k mírnějšímu vyjádření možnosti (srov. Palmer, 2001, s. 33, nebo Dušková, 1988, s. 192). Italská modální slovesa *dovere* a *potere* na rozdíl od angličtiny mají vedle tvaru kondicionálu také tvary minulých časů.¹² Proto se chceme pokusit ukázat význam italských modálních sloves právě v závislosti na modu a gramatickém čase.¹³

Ve výpovědi

- (7) *La ragione della diversità deve trovarsi in quel senso di superiorità che bagaglia in ogni occhio siciliano, che noi stessi chiamiamo fierezza, ...* [GATT s. 167]

The reason for the difference *must* lie in this sense of superiority that dazzles every Sicilian eye, and which we ourselves call pride... [LEOP s. 127]

prézentní tvary příkladu *deve / must* vyjadřují vysokou míru jistoty mluvčího o platnosti toho, co říká. Jinak řečeno, mluvčí říká „jsem si jist“ (srov. česky *Důvod té odlišnosti musí spočívat v pocitu nadřazenosti, který svítí v každém sicilském oku a kterému my sami říkáme hrdost...*). Výpověď je tvrzením.

11 K epistemické možnosti a nutnosti anglických modálních sloves srov. např. Coates, 1995, s. 56, nebo Groefsema, 1995, s. 53.

12 Pro významový rozdíl mezi indikativním *deve* a kondicionálovým *dovrebbe* lze odkázat např. na Pietrandrea, 2005, nebo Rocci, 2012.

13 Pro čas italských modálních sloves srov. Pietrandrea, 2005, s. 111–118.

Jak ukazuje příklad následující, s užitím kondicionálního *dovrebbe* se míra jistoty snižuje:

- (8) *Alcuni saranno perduti, altri salvi, a secondo di come avranno vissuto dentro questo loro mondo condizionato. (...) Salina, per esempio, dovrebbe cavarsela; il gioco suo lo gioca bene, segue le regole, non bara. [GATT s. 177]*
 Some will be lost, others saved, according to how they've lived in that conditioned world of theirs. Salina himself, for instance, *might* just scrape through; he plays his own game decently, follows the rules, doesn't cheat. [LEOP s. 134]

Italskému přítomnému kondicionálu *dovrebbe* „měl by“ odpovídá v angličtině *might* (srov. česky *Někteří budou zatraceni, jiní spaseni, podle toho, jak možná žili v tomto podmíněném světě. Například samotný Salina by se z toho měl dostat. Svou hru hraje dobře, řídí se pravidly, nepodvádí*). Výpověď je tvrzením, kterým mluvčí vyjadřuje předpověď o stavu věcí budoucích. S odkazem na stránky uvedené u předcházejících dvou příkladů lze ukázat, že pro užití modálního *dovere* je významným faktorem kontext: přítomní *deve* lze užít „in those contexts where the speaker has objective knowledge allowing to infer the certainty of the proposition“, (jako u příkladu 7), zatímco kondicionální *dovrebbe* jen v případech, kdy „the inference of its truth is based on an uncertain knowledge“ (Pietrandrea, 2005, s. 74 a 76),¹⁴ tj. v případě podmíněné nutnosti (jako u příkladu 8).

Pro vyjádření jistoty o platnosti děje minulého má italština možnost užít imperfekta modálního *dovere*:

- (9) *La sorpresa non fu grande: da due mesi almeno la visita sua o di un suo sostituto doveva essere attesa. [GATT s. 184]*
 It was not much of a surprise; a visit (...) *must* have been expected for at least two months. [LEOP s. 140]

Italským imperfektem *doveva* „musela“ je vyjádřena epistemická nutnost a děj je zároveň zařazen jako předčasný vzhledem k okamžiku promluvy. Anglické *must* tvar minulého času nemá a předčasnost je vyjádřena složeným infinitivem *have been* (srov. česky *Překvapení nebylo velké. Už nejméně dva měsíce určitě byla očekávána návštěva jeho nebo jeho zástupce*). Mluvčí výpovědí vyjadřuje vysokou míru jistoty. Z hlediska IF je tvrzením.

Dalším příkladem chceme ukázat na schopnost flexe italského modálního *potere* „moci“. Stejně jako u slovesa *dovere* vedle významu modálního umožňuje svým tvarem jednoznačné časové zařazení děje:

- (10) ..., as Joyce *might* have said. [WOR s. 9]
 ..., come *avrebbe potuto* dire Joyce. [PROF s. 22]

14 Zajímavým dokladem rozdílů v užití indikativního *deve* a kondicionálního *dovrebbe* jsou příklady uváděné v Rocci, 2012, kde je jako jazykový korpus užito textů z měsíčních finančně obchodních zpráv. Užití *dovrebbe* spojuje s „prediction“ a s epistemickým významem *cizí mínění*.

Anglické *might* zde vyjadřuje modální význam epistemické možnosti. Časový význam předčasnosti je vyjádřen minulým infinitivem *have said*. V italštině sledujeme minulý kondicionál *avrebbe potuto* „byl by mohl“. Ten zde však vedle významu předčasnosti je epistemickým *kontra-faktivem* (srov. česky *Jak by byl mohl říct Joyce*).

A ještě jeden příklad italského *potere* s významem epistemické možnosti, tentokrát v záporu:

- (11) Questo, ..., *non poteva esser detto* tanto per ragioni sacramentali come per convenienze mondane ... [GATT s. 122]
This, ..., *could not actually be said* both for sacramental reasons ... [LEOP s. 88]

Imperfektum *non poteva* „nemohlo“ má jednoznačně modální epistemický význam „not-possible“ (Palmer, 1995, s. 456) a zároveň vyjadřuje předčasnost vzhledem k okamžiku promluvy. Tentýž modální i časový význam má anglické préteritální a kondicionálové *could not* (srov. česky *To nemohlo být / určitě nebylo řečeno ani tak z důvodů náboženských jako ze světské slušnosti*; jak ukazuje níže př. 24, ve tvaru perfekta by *potere* mělo význam možnosti deontické).

Struktury s modálními slovesy, které vyjadřují epistemickou možnost a nutnost, lze označit za analytický epistemický modus *probabilitiv* a *faktiv*.

4.2 DEONTICKÁ MOŽNOST A NUTNOST

Při vyjadřování deontické možnosti a nutnosti se v italštině uplatňují slovesa *dovere* a *potere*, stejně jako u vyjadřování možnosti a nutnosti epistemické. Následující příklady mají doložit, jaké významy deontické modality mohou tato dvě italská modální slovesa vyjadřovat v závislosti na čase a způsobu.

V subjektivně modalizované výpovědi

- (12) *Ma tu non lo devi fare*, Fabrizio, ..., *non lo farai* ...! [GATT s. 100]
You mustn't do it, Fabrizio, ..., *you shan't do it* ... [LEOP s. 69]

je modální sloveso *dovere* v záporu ve tvaru 2. os. sg. indikativu přítomnosti *non devi* „nesmíš“ užito preskriptivně a mluvčí výpovědi vyjadřuje *zákaz*. Jeho protějškem je anglické *you mustn't*. Obě struktury lze označit za analytický prohibitiv, který svým modálním významem i užitím odpovídá italskému zápornému futuru *non farai* s funkcí imperativu.¹⁵ Dokladem o tomto jeho modálním významu je verze anglická. Záporná forma modálního *shall* ve 2. os. sg. *you shan't* pozbývá na temporálnosti ve prospěch modálnosti (srov. česky *To nesmíš udělat, Fabrizio, ..., to neuděláš*).

Následující příklady ukazují, jaké modální významy vyjadřuje sloveso *dovere* v závislosti na čase a způsobu. Ve výpovědi

- (13) ...; *perché dovrei pagarvi venti lire*? [GATT s. 173]
Why should I pay you twenty lire? [LEOP s. 132]

¹⁵ Pro příklad srov. Klímová, 2009, s. 39.

je italským kondicionálem *dovrei* „měl bych“ a anglickým *should I* děj označen jako záhodný. Mluvčí takto osobě, na kterou se obrací otázkovou výpovědí, vyjadřuje nepřímým způsobem *nesouhlas* (srov. *Proč bych vám měl platit dvacet lir?*). Ve výpovědi

- (14) *Ma non avresti dovuto dirlo.* [IND s. 23]
You shouldn't have told him. [TIM s. 18]

italskému minulému kondicionálu v záporu *non avresti dovuto* „nebyl bys měl / neměl jsi“ s infinitivem přítomným *dire* odpovídá anglické *shouldn't* s minulým infinitivem *have told*. V italské formě modálního *dovere* se tak spojuje modální význam záhodnosti s časovým významem předčasnosti, ve formě anglického *shouldn't* je jen význam modální, zatímco časový význam předčasnosti je vydělen do tvaru minulého infinitivu. (srov. česky *Ale neměl jsi mu to říkat*). S velmi podobným příkladem se setkáváme u Palmera: *You might have told me* (Palmer, 2001, s. 74), kde by italský minulý kondicionál *dovere* byl protějškem anglickému *might*: *Avresti dovuto dirmelo*. Italské *avresti dovuto* „byl bys měl“ a anglické *might* s minulým infinitivem vyjadřují děj, ke kterému mělo dojít, ale nedošlo a výpověď je svou funkcí blízká *výčitce*.

Ke změně modálního významu u *dovere* dochází, je-li užito v perfektu. Ve výpovědi

- (15) *Poverino! chissà quanto ha dovuto pagare per...!* [GATT s. 156]
Who knows how much he had to pay. [LEOP s. 118]

sledujeme italské složené perfektní *ha dovuto* „musel“, kterým je děj označen za ukončený, a tedy realizovaný a reálný. V anglickém překladu mu odpovídá *he had to*. Je tak vyjádřena objektivní deontická nutnost nebo povinnost (srov. česky *Chudák! Kdoví kolik musel zaplatit za to, aby...*). Příklad následující opět ukazuje *dovere* v perfektu, tentokrát jednoduchém. V objektivně modalizované výpovědi

- (16) *Don Fabrizio dovette affrontare il rinfresco da solo.* [GATT s. 107]
Don Fabrizio had to face the party alone. [LEOP s. 75]

je protějškem italského perfekta *dovette* „musel“ anglické *had to*, obojí s významem deontické nutnosti. Stejně jako u předchozího příkladu je perfektem děj označen za ukončený, a tedy realizovaný a reálný (srov. česky *Don Fabrizio musel občerstvení strávit o samotě*).

Italské *dovere* ve tvaru imperfekta naopak označuje děj za neukončený, a lze ho tudíž považovat za nerealizovaný, i když očekávaný. Časový význam imperfektivnosti se tu spojuje s modálním významem záhodnosti:

- (17) *Dovevi vedere da Palermo a qui quando ci fermavamo alle stazioni di posta per il cambio dei cavalli!* [GATT s. 141]
You should have seen what it was like from Palermo here, when we stopped at post stations to change horses! [LEOP s. 103]

Italským imperfektem *dovevi* „měl jsi“ a anglickým *you should* je děj označen jako záhodný, ale neuskutečněný. Zatímco italské imperfektum časový vztah předčasnosti vyjadřuje, anglické *should* nikoliv a předčasnost je vyjádřena minulým infinitivem *have seen*. I dalším příkladu sledujeme *dovere* v imperfektu, avšak s jiným anglickým protějškem:

- (18) *Dovevo dire: subito e ...* [IND s. 14]
I ought to have said at once. [TIM s. 24]

Imperfektu *dovevo* „měl jsem“ tu odpovídá anglické *I ought to* s významem deontické záhodnosti. I v tomto případě forma italská vyjadřuje časový význam předčasnosti současně s významem modálním, ve verzi anglické je uvedený časový význam vyjádřen minulým infinitivem (srov. česky *Měl jsem říct hned a ...*). Tentýž rozdíl lze ukázat na příkladu dalším, kterým chceme vedle sebe postavit imperfektum a minulý kondicionál *dovere*:

- (19) *Avresti dovuto vedere la faccia che ha fatto il padre oggi...* [GATT s. 150]
You should have seen the face the father made today... [LEOP s. 112]

Italskému minulému kondicionálu *avresti dovuto* s infinitivem plnovýznamového slovesa *vedere* odpovídá anglická struktura *you should* s minulým infinitivem *have seen*. Imperfektum a minulý kondicionál italského modálního *dovere* dvou předchozích příkladů vyjadřují význam deontické záhodnosti, ale protože se jimi zároveň vyjadřuje děj, k jehož realizaci nedošlo, lze je spolu s anglickou strukturou *I / you should* s minulým infinitivem označit za epistemický *kontra-faktiv*. Modální *dovere* se tak ocitá na hranici dvou modálních typů (srov. česky *Měl jsi / Byl bys měl vidět, jak se otec dnes tvářil...*).

Na příkladech, které následují, chceme s modálními významy deontické možnosti a nutnosti ukázat italské modální sloveso *potere* „moci“. Sledujme přitom jeho čas a způsob s jeho anglickými protějškami. Ve výpovědi

- (20) *Possiamo restare in casa.* [IND s. 10]
We can certainly stay at home. [TIM s. 33]

má italský tvar 1. pl. indikativu přítomnosti *possiamo* „můžeme“ význam deontické možnosti. V anglickém překladu mu odpovídá *we can* (srov. česky *Můžeme zůstat doma*). Další příklady ukazují *potere* v jiném čase a způsobu:

- (21) *...; potreste venire con me,...* [GATT s. 188]
..., you could come with me,... [LEOP s. 144]
 (22) *Per una volta che potevo dire quello che pensavo...* [GATT s. 109]
The one time when I could say what I thought ... [LEOP s. 77]

V příkladu 21 italský tvar 2. os. pl. přítomného kondicionálu *potreste* „mohli byste“ má význam podmíněné možnosti a v anglickém překladu mu odpovídá *you could*

(srov. česky *Mohl byste jít se mnou...*). V příkladu 22 sledujeme 1. os. sg. imperfekta *potevo* s významem možnosti. Imperfektem je ale vyjádřeno, že k realizaci děje nedošlo, jak zřetelně vyplývá z kontextu (srov. česky *Já jsem řekl černé a oni z toho udělali bílé! Pro jednou, když jsem mohl říct, co si myslím, a...*). Imperfektum *potevo* lze označit za epistemický *non-faktiv*, čímž se modální *potere* ocitá na hranici dvou modálních typů. Anglickým protějškem italského *potere* v imperfektu je *I could*. To je však préteritem a zároveň kondicionálem modálního *can* a význam podmíněné možnosti není odlišen od významu možnosti reálné. Výpovědi se vyjadřuje *dovolení*. Také následující příklad ukazuje italské *potere*, tentokrát v kondicionálu:

- (23) Io sono una donna che *potrebbe* insegnare a vivere a lei e ... [IND s. 20]
I am a woman who *might* teach you and ... [TIM s. 29]

Italský kondicionál *potrebbe* „mohla by“ s významem deontické možnosti tu má svůj v ekvivalent v anglickém *might*. Obojí tu vyjadřuje možnost podmíněnou (srov. česky *Já jsem žena, která by mohla vás učít žít a ...*).

Ve výpovědi dalšího příkladu sledujeme ve významu deontické nutnosti *potere* ve tvaru složeného perfekta:

- (24) Non *ha potuto* dire di no e così alla fine del mese lo vedremo... [GATT s. 238]
He could not refuse. So at the end of the month we will see him. [LEOP s. 182]

Italskému perfektu *non ha potuto* „nemohl“ odpovídá *he could not*. A jak vyplývá z kontextu, k realizaci děje taky došlo a perfektum *non ha potuto* bychom pak mohli označit za epistemický *faktiv*. I zde se modální *potere* tak ocitá na hranici dvou modálních typů.

V příkladu posledním má italské *potere* svůj protějšek v anglickém *can* a italské *dovere* v anglickém *must*:

- (25) Tu *puoi* esser espansiva e chiasiosa soltanto con me, cara; per tutti gli altri devi essere la futura principessa di Falconeri,... [GATT s. 196]
You can be expansive and noisy only with me, my dear; with all others *you must* be the future Princess of Falconeri... [LEOP s. 148]

Struktury s italským *puoi* „můžeš“ a s anglickým *you can* vyjadřují explicitně *dovolení*, zatímco struktury s italským *devi* „musíš“ a anglickým *you must* jsou *rozkazem* (srov. česky *Ty můžeš být spontánní a hlučná jen se mnou, moje drahá. Pro všechny ostatní musíš zůstat budoucí kněžna Falconeri...*).

Struktury s modálními slovesy *potere* / *can*, která vyjadřují deontickou možnost, a modálními slovesy *dovere* / *must*, která vyjadřují deontickou nutnost, lze označit za analytický deontický modus: *permissiv* pro deontickou možnost a *direktiv* nebo *prohibitiv* pro deontickou nutnost.¹⁶

¹⁶ Jako *direktiv* je struktura s modálním *dovere* označena také u Palmera, 2001, s. 71, nebo rovněž s odkazem na Palmera u Kratochvílové, 2014, s. 61.

5. ZÁVĚRY

Cílem předchozích poznámek bylo ukázat, že ačkoliv je italský modální systém založen na slovesném modu jako gramatickém prostředku výpovědní modality, modální slovesa v něm mají své místo a úspěšně modu konkurují. Italská modální slovesa *potere* a *dovere* byla zasazena do širšího rámce dvou modálních typů, tj. do epistemické a deontické modality, a srovnávána s modálními slovesy v angličtině. Záměrem přitom bylo sledovat, jaké mohou být modální významy, které vyjadřují, a ukázat, jak snadno je hranice mezi dvěma modálními typy překročitelná. Současně jsme se pokusili zařadit výpovědi příkladů k některé z IF. Na italských a anglických příkladech byl porovnáván způsob zapojení modálních sloves do modálního systému obou jazyků, přičemž je patrné, že větší počet modálních sloves v angličtině odpovídá významně menšímu počtu modálních sloves italských s jejich bohatou flexí. Právě ta je faktorem, díky němuž změny v gramatickém času a způsobu umožňují sledovaným modálním slovesům vyjádřit tytéž modální významy, jaké vyjadřují jejich četnější anglické protějšky.

V indikativu přítomnosti a v perfektu může *dovere* být epistemickým *faktivem* a vyjadřovat tak epistemickou nutnost. V angličtině mu v tomto významu odpovídá *must*. V kondicionálu pak je epistemickým *non-faktivem* s možností vyjadřovat epistemickou možnost. V angličtině mu v tomto významu odpovídá *might*. V imperfektu vyjadřuje vysokou míru jistoty a odpovídá mu anglické *must* s minulým infinitivem. Italské epistemické *potere* v kondicionálu nebo imperfektu vyjadřuje epistemickou možnost a v angličtině mu v tomto významu odpovídá *might* nebo *could*. Ve tvaru minulého kondicionálu je epistemickým *kontra-faktivem* a v překladu mu odpovídá *might* s minulým infinitivem.

Deontické *dovere* v přítomnosti vyjadřuje deontickou nutnost a v anglické verzi jsme sledovali *must* s IF *příkaz*. V kondicionálu přítomném mu odpovídá anglické *should*, v kondicionálu minulém *should* s minulým infinitivem s IF *výčitka*. Deontické *dovere* ve tvaru perfekta vyjadřuje deontickou nutnost a v anglických překladech mu odpovídá *have to*, zatímco ve tvaru imperfekta vyjadřuje deontickou možnost a v anglických překladech mu odpovídá *should* nebo *ought to*. Deontickému *potere* s významem deontické možnosti odpovídá v anglickém překladu opět několik modálních sloves. Protějškem přítomného *potere* je anglické *can*, kondicionálovému *potere* odpovídá anglické *could* nebo *might*, tedy anglická modální slovesa v kondicionálu. Protějškem perfekta je préteritum *could*.

Struktury s modálními slovesy, která vyjadřují epistemickou možnost a nutnost, lze označit za analytický epistemický modus: *probabilitiv* pro epistemickou možnost a *faktiv* pro epistemickou nutnost. Struktury s modálními slovesy, která vyjadřují deontickou možnost a nutnost, lze označit za analytický deontický modus: *permissiv* pro deontickou možnost a *direktiv* a *prohibitiv* pro deontickou nutnost.

BIBLIOGRAFIE

- BERTINETTO, P. M. (1991): Il verbo. In: L. RENZI — G. SALVI. (eds.), *Grande grammatica italiana di consultazione*, Bologna: Mulino, s. 13–161.
- COATES, J. (1995): The Expression of Root and Epistemic Possibility in English. In: J. L. BYBEE — S. FLEISCHMAN (eds) (1995): *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: Benjamins, s. 55–66.
- DE HAAN, F. (2005): *Typological Approaches to Modality*. In: W. FRAWLEY (ed.), *Modality*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 27–70.
- DUŠKOVÁ, L. et al. (1988²): *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia.
- FACCHINETTI, R. — PALMER, F — KRUG, M. (eds.), (2012): *Modality in contemporary English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- FRAJZYNGIER, Z. (1995): A Functional Theory of Complementizers. In: J. L. BYBEE — S. FLEISCHMAN (eds.), *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: Benjamins, s. 473–499.
- GREPL, M. (1976): Komunikativně pragmatické aspekty výpovědi. *Otázky slovanské syntaxe* IV/1. Brno, s. 15–37.
- GREPL, K. — KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GROEFSEMA, M. (1995): Can, may, must and should: A Relevance theoretic account. *Journal of Linguistics*, 31. Cambridge: Cambridge University Press, s. 53–79.
- KIEFER, F. (1987): On defining modality. *Folia Linguistica*, XXI, 1. The Hague: Mouton Publishers, s. 67–94.
- KLÍMOVÁ, E. (2005): Considerazioni sul rapporto tra le categorie verbali di modo e tempo. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Romanica Olomucensia*, XV, s. 139–148.
- KLÍMOVÁ, E. (2006a): Alcune note sulla modalità del verbo “dovere”. *Études romanes de Brno*, L, 27, s. 51–60.
- KLÍMOVÁ, E. (2006b): On the Epistemic Mood in Italian and in English. In: *Pocta Evě Mrhačové*, Ostrava: Universitas Ostraviensis, s. 117–130.
- KLÍMOVÁ, E. (2006c): On the Borderline between Types of Modality in Italian in Comparison with English. *Silesian Studies in English. International Conference of English and American Studies (Proceedings)*. Opava: Slezská univerzita, 84–91.
- KLÍMOVÁ, E. (2008): Modo e modalità della frase dipendente in italiano: dalla morfosintassi alla pragmatica. *Rivista di Psicolinguistica Applicata* VIII/1–2, 2008, [KB 1787], s. 131–149.
- KLÍMOVÁ, E. (2009): *Otázky vztahu slovesného modu a modality v italštině na pozadí angličtiny a češtiny*. Opava: Slezská univerzita v Opavě.
- KLÍMOVÁ, E. (2011): Considerazioni sul modo deontico in italiano. In: *Lingue e letterature romanze*, M. ARCANGELI — K. CHOVANCOVÁ — K. KLIMOVÁ — E. REICHVALDEROVÁ (eds.), Roma: Aracne, s. 199–211.
- KLINGE, A. (1993): The English modal auxiliaries from lexical semantics to utterance interpretation. *Journal of Linguistics*, 29, Cambridge: Cambridge University Press, s. 315–357.
- KRATOCHVÍLOVÁ, D. (2014): Univerzální koncepce modality a její aplikace na španělský modální systém. *Časopis pro moderní filologii*, 96, 1/2014, s. 58–73.
- LYONS, J. (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. R. (1986): *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. R. (1995): Negation and the Modals of Possibility and Necessity. In: J. L. BYBEE — S. FLEISCHMAN (eds.), *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: Benjamins, s. 453–472.
- PALMER, F. R. (2001²): *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PIETRANDREA, P. (2005): *Epistemic Modality. Functional properties and the Italian system*. Amsterdam: Benjamins.
- ROCCI, A. (2012): Modality and argumentative discourse relations: a study of the Italian necessity modal *dovere*. *Journal of Pragmatics* 44, s. 2129–2149.

SEARLE, J. R. (1976): A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society*, 5, s. 1–23.

STATI, S. (1982): *Il dialogo. Considerazioni di linguistica pragmatica*. Napoli: Liguori.

TEXTY UŽITÉ PRO PŘÍKLADY

LODGE, D. (1984): *Small World*. London: Penguin Books. [WOR]

LODGE, D. (1999¹⁰): *Il professore va al congresso*. Milano: Bompiani. (Překlad M. Buckwell and Rosetta Palazzi). [PROF]

MORAVIA, A. (1975): *The Time of Indifference*. Panther: Frogmore. (Překlad A. Davidson). [TIM]

MORAVIA, A. (1992): *Gli indifferenti*. Tascabili Bompiani: Milano. [IND]

TOMASI DI LAMPEDUSA, G. (1993²): *Il Gattopardo*. Feltrinelli: Milano. [GATT]

TOMASI DI LAMPEDUSA, G. (1996): *The Leopard*. The Harvill Press: London. (Překlad A. Colquhoun). [LEOP]

Eva Klímová | Ústav cizích jazyků, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská univerzita v Opavě | Masarykova třída 343/37, 746 01 Opava
ORCID ID: 0000-0001-8101-4831
eva.klimova@fpf.slu.cz